

Žákovská samospráva aneb Nic nového pod sluncem

Ludmila Adamcová

Abstrakt: Možnost žáků spolupodílet se na životě školy existuje odedávna. V historii můžeme najít některé konkrétní činnosti žáků, které s sebou nesou prvky samosprávnosti, z nichž se pak vyvinula podoba žákovské samosprávy. Její historií se zabývá první část článku, který dále pokračuje přehledem vývoje žákovské samosprávy na našich školách od začátku 20. stol. po současnost.

Klíčová slova: žákovská sdružení, školní úředníci, školní úřady, žákovská samospráva, parlament školy, školní senát, studentská rada, žákovská rada

Pokud se setkáváme v pedagogické praxi s pojmy žákovská samospráva, žákovská rada, parlament či studentský senát, není to žádná vymoženost dnešní doby, ale ani přežitek z minulých let. Jak se zdá, všechno už tady jednou bylo. Myšlenka samosprávnosti existuje zřejmě odedávna, jen se rozmanitým způsobem proměňuje, tak jak mívá staletí a mění se myšlení lidí.

Prvky samosprávnosti

První žákovské samosprávné prvky lze najít již v době antiky. Dokladem toho jsou starořecké nápisy, které vypovídají o existenci tzv. žákovských sdružení. Tato sdružení se scházela k občasným poradám, aby vyjádřila díky nebo odhlasovala odměny oblíbenému učiteli. K prvkům samosprávnosti patří i právo volby rektora, které využívali studenti na prvních středověkých univerzitách, zvláště v Itálii.

Náznaky žákovské samosprávy v 16. století

Pokračovatelem myšlenek samosprávnosti byl v 16. stol. Jan Sturmius (1507–1589), rektor štrasburský, který zavedl tzv. školní úředníky, aby hlídali kázeň svých spolužáků. Školní úředníky popsal v jedné ze svých historických knih Z. Winter. Žáci plnili povinnosti vyplývající z úřadu, který jim byl svěřen na určitou dobu. Náplň jednotlivých úřadů obsahovala běžné služby jako péči o tabuli, čistotu třídy, přinášení pomůcek, zaznamenávání absence, ale také s sebou nesla starost o každodenní provoz celé školy. Žáci se střídali v otevírání školy, v zajišťování topiva, stravování, ubytování, dbali na hygienu kontrolováním oděvu, loží atd. Bohužel se mezi těmito úřady objevilo i žalování a donášení učitelům nebo právo studentů vykonávat tělesné tresty na svých spolužácích.

J. Á. Komenský „... učit ne pro školu, nýbrž pro život.“

Od zmiňovaného Sturmia se učili školní správcové po celé střední Evropě. Není tedy divu, že od něho čerpal i J. Á. Komenský. Ten zastával názor, že je nutné vychovávat žáky pro život ve společnosti tím, že škola převezme na sebe podobu obce (srov. Vybrané spisy J. Á. Komenského, sv. II., 1960, s. 51). Na potocké škole měl proto desátníky (decuriones), kteří byli voleni samotnými žáky. Komenský, stejně tak jako před ním jezuité, vedl své žáky k nacvičování různých divadelních představení, která se později stala nenahraditelným prvkem žákovské samosprávy v době reformní pedagogiky.

Americké pokusy z konce 19. století

Velký posun vpřed znamenaly pro žákovskou samosprávu americké pokusy a experimenty z konce 19. stol., o které se zasloužil učitel Wilson L. Gill. V New Yorku roku 1897 poprvé zorganizoval tzv. systém školních úřadů, které zastávali žáci. Dohlíželi na řádnou školní docházku, kázeň, čistotu ve škole a ochranu proti požárům. Žákovská instituce se přes počáteční nedůvěru neobyčejně osvědčila a o Gillovy pokusy se začaly zajímat vládní orgány, vědci i státníci. Podobné školské obce se organizovaly na Filipínách, Kubě a především ve všech větších severoamerických a také anglických školách.

Evropské snahy z přelomu 19. a 20. století

V Evropě se žákovská samospráva dostala do mnohých švýcarských škol, objevila se na Rusi a v Bulharsku. Ve Francii pokusy ztroskotaly pro odpor samotných žáků. V Rakousku byl nejznámější pokus K. Prodingera z roku 1909 na gymnáziu v Pulji. Instituce se mu výborně osvědčila, zvláště když zmizely disciplinární poklesky a zlepšil se pořádek na chodbách i venku. Bohužel Prodingeraův pokus rozbili jeho kolegové, kteří jeho snahy zesměšňovali a podrývali. Navzdory tomu v návrhu nového disciplinárního řádu pro střední rakouské školy před 1. světovou válkou byly doporučeny pokusy o žákovskou samosprávu právě po puljském vzoru.

Období pedagogického reformismu

Nové ovzduší pro žákovskou samosprávu nastalo v období pedagogického reformismu na přelomu 19. a 20. století. Reformní pedagogy z celého světa (např. J. Dewey, H. Parkhurstová, S. W. Washburne, M. Montessoriová) spojovala kritika tzv. tradiční školy, které vytýkali přílišný herbartismus. S novými názory a pohledy na výchovu se vytvořil i prostor pro žákovskou samosprávu, která byla součástí mnohých prvních reformních škol v zahraničí. Například škola v Abbotsholme (Anglie), kterou v roce 1889 založil Cecil Reddie, měla žákovskou samosprávu jako prostředek sociální výchovy.

Jak ukazuje průřez dějinami, snahy učitelů zapojit své žáky do edukační činnosti ať už vykonáváním různých služeb s cílem udržet kázeň na škole, nebo možnost studentů volit, odměňovat nebo dokonce hodnotit učitele, zde byla odedávna.

Budeme pokračovat v započatém díle?

Předešlý text velmi stručně popisoval samosprávné prvky, které se objevily v minulosti, z nichž se pak v období pedagogického reformismu nenápadně vyloupila žákovská samospráva. Její samotný vývoj u nás se datuje téměř od začátku 20. století. Největší úspěchy s ní zaznamenaly pokusné školy ve 30. letech. Jaké byly její další osudy a jaká budoucnost čeká žákovskou samosprávu dnes, posuďte sami.

První žákovské samosprávy u nás

První pokusy s žákovskou samosprávu se u nás objevily kolem roku 1905 na reálce v Žižkově, v internátě učitelského ústavu v Polské Ostravě, později v Lipníku, Orlové, Chrudimi a jinde. Ve dvacátých letech působil v Praze v Jedličkově ústavu pro tělesně postižené pedagog Augustin Bartoš. Díky tomu, že podrobně písemně zaznamenal celý vývoj utváření dětské samosprávy, máme jasný doklad o tom, že tyto samosprávné aktivity lze konkrétně realizovat a vedou k dosažení výchovných cílů. Také Václav Příhoda, jeden z představitelů reformní pedagogiky u nás, přikládal žákovské samosprávě značný výchovný význam a pokládal ji za hlavní výchovný prostředek k dosažení cíle školy, kterým byla výchova „sociálního gentlemana“.

Od 1. září roku 1929 zahájily svou činnost pokusné školy v Praze (v Nuslí, v Michli a v Hostivaři), v Humpolci a ve Zlíně, ve kterých se stala žákovská samospráva nejživotnějším útvarem, připravujícím žáky na plnění společenských povinností a na postupný přechod ze školy do občanského života. Žákovská samospráva se prolínala s životem celé školy. Měla svoji organizační strukturu, zajišťovala zájmovou činnost formou klubů, pořádala týdenní humorně zaměřené kampaně k dodržování určených pravidel, organizovala žákovská shromáždění, která tematicky spojovala jednotlivé vyučovací hodiny, podílela se na vzniku školního časopisu, ročenek, znaku školy, její vlajky a hymny. Za těmito reformními pokusy stojí jména učitelů např. R. Nekoly, A. Kantové, J. Kosiny, S. Vrány a dalších.

O tom, že v 30. letech stála žákovská samospráva v popředí zájmu mnohých učitelů, svědčí řada jejich článků v odborných časopisech (např. J. Justa, B. Macha, O. Zatloukalové ad.) Slibně se rozvíjející činnost škol bohužel přerušila 2. světová válka. Po osvobození pak začala žákovská samospráva opět nabírat dech. V roce 1947 se objevila ojedinělá publikace Vladimíra Konvičky s názvem Žákovská samospráva. Bohužel byla zároveň

i poslední, která o tomto tématu vůbec kdy vyšla. Autorovi se v ní podařila syntéza dosavadní teorie a praxe žákovské samosprávy. Ještě téhož roku byla žákovská samospráva oficiálně zavedena do všech škol Československé republiky.

Stav žákovské samosprávy po roce 1948

Netrvalo dlouho a po únoru 1948 a následném zavedení socialistické výchovy začaly do práce žákovské samosprávy pronikat prvky sovětské pedagogiky, která, přestože byla činnosti žákovské samosprávy nakloněna, nezabránila jejímu zrušení v roce 1954. Její práva a povinnosti byly přeneseny na pionýrské skupiny a školské organizace Československého svazu mládeže. Potřeba této žákovské aktivity vznikla až v roce 1968 v souvislosti se zmenšováním členské základny PO a převedením činnosti pionýrských oddílů a skupin do mimoškolních zařízení. Ministerstvo školství ve Směrnících pro školní rok 1968/69 stanovuje, aby se zřizovaly třídní samosprávy. Nic víc, nic méně. Opět se objevují články učitelů k této problematice. Významnou úlohu zde sehrál Rudolf Opata, který včas alarmoval otázkou, zda a na jaké základně lze zajistit účast žáků na řízení výchovně vzdělávacího procesu. Vracel se k V. Příhodovi, pozitivně hodnotil výsledky pražských pokusných škol a znovu připomněl hlavní myšlenky V. Konvičky. Rovněž vyzdvihl kladný vliv žákovské samosprávy na rozvoj členské základny PO SSM, což samotné věci značně pomohlo. Navíc se mohl s jistotou opřít o výsledky experimentů, zaměřených na propojenost žákovské samosprávy s rozvojem mimotřídní zájmové činnosti žáků, které přinesly pozitivní změny v aktivitě jednotlivých žáků.

Další zásah provedlo Ministerstvo školství v roce 1972, kdy vyšel Metodický návod k organizaci a činnosti žákovské samosprávy na základních devítiletých školách. V roce 1985 byl MŠ ČSR tento metodický návod v podstatě zrušen zahrnutím mezi pokyny, jimiž se nadále netřeba řídit. Tento stav trvá doposud.

Stav žákovské samosprávy po roce 1989

Po roce 1989 s nástupem demokracie se v otázce žákovské samosprávy, kromě rozšíření samotného pojmu na termíny parlament školy, senát nebo studentská rada, nic nezměnilo. Alespoň ne ze strany MŠMT. Dokonce ani v literatuře, kromě výstižně zpracovaného hesla L. Novotné „žákovská samospráva“ v knize Vedení školy nakladatelství Raabe z roku 1996, není zaznamenána žádná změna. Samotný vědecký výzkum o výskytu a práci žákovské samosprávy chybí. Existují však průzkumy a ankety, z nichž nejnovější jsou od J. Šturmy z Univerzity Hradec Králové.

V souvislosti s Úmluvou o právech dítěte se stala velmi aktuální oblast participace. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové v roce 1999 uspořádala pracovní seminář s názvem *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě*. Z tohoto semináře vzešly konkrétní úkoly postupně vytvářet tzv. metodická a poradní centra regionálního charakteru při vysokých i vyšších středních školách a jejich pedagogických fakultách. Centra (MPC) by sledovala veškerou participaci dětí a mládeže. Konkrétně pro žákovskou samosprávu si vytyčila úkoly v pilotáži a mapování současného stavu funkčních dětských a žákovských samosprávných útvarů a ve vytvoření adresáře těchto samosprávných struktur.

V pozadí nezůstává ani Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, která dne 26. 3. 2002 pořádala celostátní pracovní seminář s názvem *Aktuální problémy žákovské samosprávy*. Na tento seminář byli pozváni ti, kteří se zajímají o problematiku žákovských samospráv na školách, aby se tak podpořila spolupráce mezi školami i vědeckými pracovišti. Jsme přesvědčeni, že v naší republice existují školy, které mají jisté zkušenosti s žákovskou samosprávou. Proto je nutné, aby se ti, kteří se na svých školách pokouší o něco podobného, podělili se svými zkušenostmi, nápady, ale i pochybnostmi s ostatními.

Literatura

- BŮŽEK, A. Žákovská samospráva jako významný prostředek mravní a občanské výchovy. In *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999, s. 9–15. ISBN 80-7041-07-X.
- JANIŠ, K., ŠTURMA, J. *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě*. Sborník z pracovního semináře konaného 21. 4. 1999. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-507-X.
- KÁDNER, O. *Základy obecné pedagogiky III*. Praha: Česká grafická unie, 1926.
- KONVIČKA, V. *Žákovská samospráva*. 1. vyd. Brno: Komenium, 1947.
- OPATA, R. *Celodenní výchovný systém*. 1. vyd. Praha: SPN, 1973.
- ŠTURMA, J., SKLANÁŘOVÁ, R. K historii a problematice žákovské organizace v našich školách. In *Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové XLVIII. Pedagogika – psychologie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1987.
- Vybrané spisy J. Á. Komenského*. sv. II, Praha: SPN, 1960.
- WINTER, Z. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol.* Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1901.

ADAMCOVÁ, L. Žákovská samospráva aneb Nic nového pod sluncem. *Pedagogická orientace* 2002, č. 3, s. 76–80. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: Mgr. Ludmila Adamcová, Církevní střední škola a Střední zdravotnická škola sv. Anežky České Odry, Tř. 1. máje 37, 742 35 Odry